

Antoon van Aken

Wereldoorlog 2

VERDRAGEN EN VREDE

Copyright ©Antoon van Aken 2020 Alle rechten voorbehouden

ISBN 9789464185126

Afbeelding omslag: President Wilson in Parijs in 1919

INHOUDSOPGAVE

Deel 1 9 december 1918 - 18 januari 1919	p. 5
Deel 2 18 januari - 11 april 1919	p. 105
Deel 3 11 april - 30 juni 1919	p. 231
Kaarten	p. 345
Noten	p. 357
Geraadpleegde literatuur	p. 363
Bibliografie	p. 367

DEEL 1

9 december 1918 – 18 januari 1919

1.

Thomas Woodrow Wilson zou de eerste Amerikaanse president zijn die naar Europa reisde. Niet alleen om het einde van de oorlog te vieren, maar ook en vooral om deel te kunnen nemen aan de vredesconferentie, die in Parijs georganiseerd werd.

Er hingen echter een paar donkere wolken boven zijn trip naar het buitenland. Op 5 november 1918 was Wilson zijn meerderheid in het Congres kwijtgeraakt. De Republikeinen verwierven op die dag één zetel meer dan de Democraten, uit wiens gelederen Wilson afkomstig was. Bovendien werd de republikein Henry Cabot Lodge, een bittere vijand van Wilson, voorzitter van het comité voor buitenlandse betrekkingen. Wilson was bang dat Cabot Lodge alles in het werk zou stellen om zijn mondiale streven naar wereldvrede te dwarsbomen. Hij had via informele kanalen vernomen dat de Republikeinen elk vredesverdrag waarmee hij terugkeerde zouden verwerpen. Theodore Roosevelt, de voormalige Republikeinse president, had daarover direct na de verkiezingen geen enkele onduidelijkheid laten bestaan. “Onze geallieerden, onze vijanden en meneer Wilson,” zei hij, “moeten begrijpen dat meneer Wilson geen enkele bevoegdheid heeft om in naam van het Amerikaanse volk te spreken. Zijn leiderschap is zojuist door hen verworpen.”

Wilson liet zich door deze woorden niet van de wijs brengen. Hij haatte Cabot Lodge, hij haatte Theodore Roosevelt en hij haatte de Republikeinse partij. Hij had de weerstand bij zijn politieke tegenstanders makkelijk de kop kunnen indrukken door een paar republikeinen in zijn delegatie voor de Parijse vredesconferentie op te nemen, maar Wilson weigerde dat categorisch. Hij gruwde ervan om concessies aan zijn politieke tegenstanders te doen, in welke vorm dan ook. (1)

Er waren nogal wat mensen die Wilson afgeraden hadden om persoonlijk aan de vredesconferentie deel te nemen. Maar de president legde dit advies naast zich neer. Hij was ervan overtuigd dat de Europeanen zich makkelijker lieten overtuigen wanneer hij persoonlijk zijn gewicht in de schaal legde, dan dat hij vanaf de zijlijn toekeek. Bovendien, zei hij, was het ook praktischer voor hem om te gaan, omdat hij in Washington de helft van zijn tijd kwijt was met het decoderen van de boodschappen die kolonel House hem zond.

House zelf was overigens ook tegen Wilsons deelname. “Uw aanwezigheid in Parijs,” zei de kolonel, “maakt u een onderhandelaar tussen onderhandelaars, in plaats van de vaandeldrager van de menselijke vrijheid.” House zag, als succesvol campagneleider, scherper dan anderen wat Wilsons

zwakke punten waren. De president was een professor, een theoreticus en een zeer begaafd schrijver, maar hij was geen onderhandelaar. Vanuit de positie van meerdere kon hij uitstekend het debat aangaan, maar Wilson was niet gewend om zaken op voet van gelijkheid te bediscussiëren. Bovendien had hij als president zo veel succes met zijn schriftelijke verklaringen, die een verpletterende overtuigingskracht bezaten, dat hij nauwelijks raad wist met een onvoorbereid betoog. Maar zelfs het dringende advies van House om in Washington te blijven, kon Wilson niet op andere gedachten brengen.

(2)

In de haven van Hoboken in New Jersey ging de president begin december 1918 aan boord van de oceaanstomer *George Washington* en onder begeleiding van honderden scheepssirenes en fluitjes voer hij vervolgens langs Manhattan, waar een uitgelaten menigte hem uitzwaaide met zakdoeken en serpentines. Bij de ingang van de baai escorteerde een zeppelin van de marine het vaartuig tot bij het slagschip *Pennsylvania* en de vier destroyers, die de *George Washington* op haar tocht naar Frankrijk zouden begeleiden.

Op de Atlantische Oceaan had Wilson alle tijd om met een blauwdruk voor wereldvrede in zijn koffer te overdenken op welke wijze hij de wonden van een door oorlog getekend Europa zou helen met de Amerikaanse idealen van vrijheid, rechtvaardigheid en democratie. President McKinley mocht de Verenigde Staten dan tijdens de Spaans-Amerikaanse oorlog als wereldmacht op de kaart hebben gezet, Wilson wilde in eigen persoon het definitieve leiderschap over de wereld voor zijn land opeisen.

Wilson, lang, brildragend en met ingevallen wangen, was in 1912 president geworden nadat hij jaren op de universiteit van Princeton had doorgebracht, waar hij eerst als professor en later als rector een imposante reputatie opbouwde. Terwijl de Amerikanen met afgrijzen toekeken hoe in 1914 in Europa reusachtige legers met elkaar in een nietsontziende oorlog verwickeld raakten, hield Wilson zich aanvankelijk met een soort zelfingenomen afstandelijkheid verre van het gekrakeel. Amerika, zei hij, was en wilde geen partij zijn in dit uitermate onsmakelijke conflict. Volgens Wilson kon er ook niets goeds uit voortkomen. Als de geallieerden wonnen kon dat wel eens het begin zijn van een bolsjewistische overheersing van Europa en als Duitsland won, zou Europa zuchten onder de tirannie van het Pruisisch militarisme.

De Duitse keizer liet vlak na het uitbreken van de oorlog aan de Amerikaanse ambassadeur weten, dat hij en zijn neven George in Engeland en Nicolaas in Rusland vrede zouden sluiten als de tijd daarvoor rijp was. Zijn

houding leek te zijn dat oorlog een koninklijk tijdverdrijf was, waarmee democratieën als de Verenigde Staten zich niet dienden te bemoeien. Wilson had het bericht vol walging gelezen.

Hoewel hij met hart en ziel achter de geallieerden stond, begreep Wilson heel goed dat zijn persoonlijke mening ondergeschikt diende te worden gemaakt aan het feit dat de meeste Amerikanen geen oorlog wilden. Hij huldigde daarom het standpunt dat de Verenigde Staten neutraal dienden te blijven omdat hij zijn volk onmogelijk bij een oorlog kon betrekken die het niet begreep. De test voor elke natie, had Wilson na het uitbreken van de oorlog verklaard, was haar vermogen tot zelfbeheersing. De Verenigde Staten diende kalm te blijven en zich niet te laten leiden door de waan van de dag.

En zo was het gebleven, zelfs toen Amerikaanse schepen en Amerikaanse levens verloren gingen door het optreden van Duitse onderzeeërs. Tegen die tijd was Wilson ervan overtuigd geraakt dat de Amerikaanse droom om de wereld van de ondergang te redden, over alle continenten verspreid moest worden. De filosoof en de politicus die voortdurend in Wilson met elkaar streden, verzoenden zich op die manier met elkaar.

“De tragische gebeurtenissen van de laatste dertig maanden,” verklaarde Wilson in 1916 na een tweede presidentiële ambtstermijn te hebben gewonnen, “hebben ons alle tot wereldburger gemaakt. Er is geen weg meer terug. Onze toekomst als natie hangt ervan af, of we dat nu leuk vinden of niet.”

In de daarop volgende maanden raakte de president er steeds meer van overtuigd dat betrokkenheid van Amerika bij de oorlog onvermijdelijk was als ze haar eigen belangen veilig wilde stellen. De miljarden dollars aan leningen die de Verenigde Staten aan de geallieerden verstrekten en die via de aankoop van Amerikaanse goederen weer naar Amerika waren teruggevloeid, zouden na een nederlaag van de geallieerden een desastreuze uitwerking hebben op de economie. Op een donkere, regenachtige avond in april 1917 was Wilson naar Capitol Hill gereden om het Congres te vragen vóór deelname aan de oorlog te stemmen.

“Het is een beangstigende gedachte deze grootse, vredelievende natie ten oorlog te leiden,” sprak hij met zijn galmende, op een Presbyteriaanse prediker lijkende stem, “de vreselijkste en vernietigendste oorlog van alle, waarin de beschaving zelf op het spel staat. Maar doen wat rechtvaardig is, is belangrijker dan vrede. De wereld moet voorbereid worden op democratie en vrijheid. Amerika zal voor die nobele waarden vechten en voor de principes

die haar heeft doen ontstaan en voor geluk en vrede die ze altijd heeft nagestreefd. Moge God Amerika helpen, want ze kan niet anders.”

Het Congres stemde na deze woorden voor deelname aan de oorlog. Maar Wilson haastte zich om zijn nieuwe bondgenoten duidelijk te maken waar Amerika voor stond. Om te beginnen deelde hij de geallieerde regeringsleiders mee, dat de Verenigde Staten alleen meededen om te komen tot een rechtvaardige vrede. Wilson verstond daaronder de ultieme vrede voor alle volkeren in de wereld, zodat die in vrijheid verder konden leven, het Duitse volk inbegrepen. Vrede, zei Wilson, moest worden geënt op de beproefde grondprincipes van de politieke vrijheid.

“Grote God!” riep de Britse koning George V verontwaardigd uit toen hij deze woorden hoorde. “Is dat iemand die met ons mee wil vechten of is dat een of andere verdomde scheidsrechter!”

Wilson liet zich door negatieve reacties op zijn visie niet ontmoedigen. Eerst gaf hij opdracht tot het ontwerpen van een wet die het mogelijk moest maken om in een paar maanden tijd een leger van zo’n twee miljoen man uit de grond te stampen. Maar daarna kreeg de filosoof in hem weer de overhand en begon hij te werken aan een *pax americana*, een vrede op zijn Amerikaans.

“We zijn aan deze oorlog mee gaan doen,” zei hij in januari 1918 in een rede tot het Congres, “omdat er zich schendingen van rechten hebben voorgedaan die ons tot in het diepst van ons wezen raken en waarvan de wereld voor altijd gevrijwaard moet worden. In deze oorlog eisen we niets voor onszelf. Wat we eisen is dat de wereld zodanig wordt aangepast dat het een veilige haven wordt voor elke vredelievende natie. Alle volkeren in de wereld delen feitelijk dit belang en wat onszelf betreft is het ons volstrekt duidelijk dat wij geen recht hebben op rechtvaardigheid van anderen als wij dit principe niet zelf hanteren. Het programma van wereldvrede is daarom ons programma en wat ons betreft het enig mogelijke programma.”

Daarna zette hij zijn toespraak voort met een opsomming van zijn Veertien punten. Het was buitengewoon ambitieus van opzet. Geheime onderhandelingen moesten volgens Wilson vervangen worden door een open diplomatie. Het verkeer op zee moest onder alle omstandigheden vrij zijn, ook in tijden van oorlog. Handelsbelemmeringen in het economisch verkeer moesten zoveel mogelijk worden opgeheven. Hoog op Wilsons agenda stonden ook afspraken over wapenreductie tot wat minimaal nodig was voor de

eigen veiligheid en een regeling met Rusland ter vereffening van de schulden die in de nasleep van de bolsjewistische revolutie waren ontstaan.

Na deze algemene punten werd Wilson concreet. Van Duitsland verlangde hij ontruiming van alle bezette gebieden en de teruggave van Elzas-Lotharingen aan Frankrijk. De volkeren binnen het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk moesten in vrijheid een nieuwe staatsvorm kunnen kiezen en in de bezette Balkanlanden moesten zelfstandige staten worden gevormd. Ook moest Oostenrijk zijn grenzen met Italië aanpassen. Turkije diende de bezette regio's te ontruimen zodat ook daar vrije staten konden worden gevestigd. En er moest een onafhankelijk Polen komen, vrij van Duitse en Russische overheersing.

Het meest ambitieuze punt bewaarde Wilson tot het laatst. Het was het oprichten van een algemene associatie van landen, een Volkenbond, met als doel het zeker stellen van wederzijdse garanties voor politieke onafhankelijkheid en territoriale integriteit van alle aangesloten landen, groot of klein.

Terwijl de George Washington naar Frankrijk voer, wentelde de Amerikaanse president zich in deze grootse visioenen. In de toekomst zou de met sterren bezaaide vlag niet alleen welwillend over het thuisland van de vrijheid wapperen, maar over de hele wereld. En niet door oorlog of geheime diplomatie, maar door de triomf van de Amerikaanse droom. (3)

2. (kaart 1 en 2)

De Noord-Perzische stad Meshed telde in 1918 ongeveer honderdduizend inwoners. Een kwart daarvan bestond uit Turkmenen, Afghanen en leden van diverse Centraal-Aziatische stammen, zoals de Tartaren. Ook was er een kleine Europese gemeenschap, waarvan het merendeel uit Rusland afkomstig was. Als hoofdstad van de provincie Khorasan huisvestte de stad een gouverneur, in de persoon van een prins, die uit de koninklijke familie stamde. Hij werd bewaakt door een lijfwacht gestoken in felgekleurde gala-uniformen, die hevig contrasteerden met de stoffige saaiheid van het stadje. Alleen het regeringskwartier had een vage Europese uitstraling. Het bestond uit een ruim aangelegd park en enkele fraaie consulaatgebouwen, die schril afstaken bij de aan nauwe straatjes gelegen ommuurde huisjes, waaruit het grootste deel van de stad was opgetrokken.

De verdediging van de Meshed bestond uit een afdeling van de Perzische kozakkenbrigade, een paar duizend man te paard, geleid door Russische officieren en een afdeling infanterie, gekleed in uniformen, die een zekere Oos-

tenrijke elegantie uitstraalden. De manschappen zagen er echter bij nadere beschouwing haveloos uit en hingen het grootste deel van de dag lusteloos in hun barakken. Ze werden slecht verzorgd en kregen nauwelijks iets betaald. Alleen op feestdagen en bij executies verlieten ze het kazerneterrein, meestal begeleid door een legerband, die steevast dezelfde melodie speelde. Hun gevechtswaarde was, net als die van de rest van het Perzische leger, zo gering, dat Britten en Russen in de eerste jaren van de Grote Oorlog voortdurend vreesden dat ze door de Turken onder de voet zouden worden gelopen. Daarom had het Russische leger tot het verdrag van Brest-Litovsk in het noordelijk deel van het land troepen gelegd en de Britten in het zuiden. De koninklijke familie oefende een zwak, door corruptie geplaagd bestuur uit, dat voortdurend toe leek te geven aan verleidelijke aanbiedingen van Duitse en Turkse agenten, met de bedoeling hen in het Centrale kamp te lokken. Ook deden in de bazaar van Meshed allerlei verhalen de ronde over Turkse overwinningen aan het front en Britse wreedheden tegen islamieten in Mesopotamië. Deze door Turkse agenten verspreide geruchten leidden tot een gespannen sfeer in de stad. De Britse consul besloot daarom dagelijks een eigen nieuwsbulletin uit te geven, waarin moslims uit Arabië en India verklaarden dat de Turkse gruwelpropaganda volledig uit de lucht gegrepen was. Hoewel de geruchten de ronde bleven doen, werden de Britten na het verschijnen van deze bulletins door de meeste inwoners van Meshed minder vijandig bejegend.

In maart 1918 trokken de Russen, na het vredesverdrag van Brest-Litovsk met de Centrale mogendheden, hun eenheden uit het land terug. Het Turkse leger rukte toen op in de richting van Tabriz ruim duizend kilometer westelijk van Meshed. Om aan de dreiging van een Turkse opmars ten zuiden van de Kaspische Zee het hoofd te kunnen bieden, stuurde de Britse legerleiding een bescheiden detachement onder generaal Lionel Charles Dunsterville naar Enzeli. Ook werden de Britse eenheden in Meshed, geleid door generaal Wilfrid Malleon, versterkt. Malleons voornaamste taak was ervoor te zorgen dat de Turken niet via de Kaspische Zee in het Centraal-Aziatische deel van Rusland zouden doordringen. Daarom steunde Malleon de in juni 1918 van communistisch Rusland afgescheiden Transcaspische republiek, die de belangrijke havenplaats Krasnovodsk op de oostelijke oever van de Kaspische Zee controleerde. Dat bracht de Britten in gewapend conflict met de sovjet van Tasjkent, toen die laatste een aantal keren probeerde de opstandige republiek te onderwerpen. Begin oktober 1918 brachten de Britten met

vier uit India afkomstige eenheden het Rode Leger bij de oase van Merv een gevoelige nederlaag toe.

Toen de geallieerden op 30 oktober 1918 met de Turken een wapenstilstand sloten, veranderde de situatie in en rond Meshed ingrijpend. Een inval van Duitse en Turkse troepen in Russisch Centraal-Azië behoorde van de ene op de andere dag tot het verleden en dat betekende dat Malleson zijn aandacht volledig kon richten op de bolsjewistische vijand. Terwijl het Britse opperbevel over de troepen in het Midden-Oosten in Bagdad bezig was een nieuwe strategie te ontwikkelen, verplaatste Malleson zijn hoofdkwartier van Meshed naar de Transcaspische hoofdstad Aschabad, ruim tweehonderd kilometer meer naar het noordwesten, waar hij aan plannen wilde werken om naar Tasjkent zelf op te rukken. (4)

De weg tussen Meshed en Aschabad, die zich door een kaal, rotsachtig gebergte slingert, was gedurende de zomer van 1918 aanzienlijk verbeterd, waardoor de Britten meerdere keren per week konvooien vrachtwagens met materieel en goederen naar de Transcaspische hoofdstad konden sturen. Malleson constateerde direct na zijn aankomst dat het stadje in alle opzichten een bijzondere sfeer ademde. Het grootste deel van de inwoners, wiens leven door de burgeroorlog totaal op zijn kop was gezet, gaf zich over aan de geneugten des levens zonder zich schijnbaar druk te maken over de dag van morgen. Restaurants en cafés waren afgeladen en hoewel Aschabad geen theater had, waren overal bioscoopzaaltjes ingericht, waar voornamelijk Amerikaanse *slapstick* en Franse romantische komedies werden gedraaid. Boven glazen thee en flessen goedkope Kaukasische wijn bespraken de inwoners eindeloos de politieke en militaire situatie, de maatregelen van de Transcaspische regering en de laatste roddels. De nauwe straatjes van Aschabad werden bevolkt door officieren, ambtenaren van het oude regime, allerlei soorten Turkmensen, Oezbeken, Perzen en Kaukasiërs en Armeense handelaren, die voordat Bakoe in Turkse handen viel, de Kaspische Zee waren overgestoken. De Armeniërs oefenden hun handel uit in en rond het enige treinstation dat het stadje rijk was, terwijl de Aziaten vooral de lokale bazaar bevolkten. Ook viel het Malleson op dat er hordes fraaie dames in het stadje waren neergestreken, die met dansen en zingen probeerden een boterham te verdienen, wat in de overheersend decadente hectiek, opvallend goed lukte.

Buiten de stad bestond Transcasië voornamelijk uit woestijn, slechts onderbroken door een enkele oase en een paar vruchtbare stroken land langs de

Perzische grens. Wegen waren er nauwelijks en het belangrijkste middel van vervoer was de trein. Omdat de meeste Russen als spoorwegaarbeider de kost verdienden en daarom dispensatie hadden gekregen voor het vervullen van hun dienstplicht, bestond het Transcaspische leger voornamelijk uit Armeniërs en Turkmeneën. De laatsten, die in losse cavalerie-eenheden opereerden, waren gevreesd vanwege hun wreedheid en een onbedwingbare voorliefde om te plunderen. Zes maanden bolsjewistische overheersing, tussen november 1917 en juni 1918, waarbij veel van hun leiders werden gedood, had de Turkmeneën in de armen gedreven van de Transcaspische afscheidingsbeweging, die geleid werd door mensjewieken en sociaalrevolutionairen. Erg nauw was hun relatie met de Transcaspische regering echter niet. De Turkmeense cavalerie viel vooral op door haar ongedisciplineerde optreden, dat al snel oversloeg op andere eenheden binnen het Transcaspische leger.

Generaal Malleson overlegde in Aschabad met de vijf leden van het Transcaspische bestuur en de commandant van het leger, generaal Yevgraf Kruten. Die laatste legde uit dat hij voor de winter inviel wilde oprukken naar de Oxus, om de oostgrens beter te kunnen verdedigen. Kruten verklaarde onomwonden dat zijn eigen leger niet in staat was tot een dergelijke operatie en dat hij daarvoor was aangewezen op de Britse troepen.

Malleson maakte duidelijk dat hij vanwege de wapenstilstand met de Turken, Britse eenheden uit Krasnovodsk kon overbrengen om de verdediging van de oostgrens te verbeteren, maar dat hij voor operaties dieper in Rusland geen toestemming had. Wel sprak hij de hoop uit binnenkort de beschikking over meer wapens en misschien zelfs een paar vliegtuigen te krijgen. Hij adviseerde Kruten om contact op te nemen met de emir van Boekhara, die zich in augustus 1918 met succes tegen een aanval van de Tsjkentse sovjet had verdedigd, zodat een gemeenschappelijk front tegen het Rode Leger kon worden gevormd.

Behalve met militaire zaken hield Malleson zich ook bezig met de financiële situatie in Transcaspië. De regering had te maken met een steeds groter wordende economische chaos, vanwege het feit dat er maar liefst vier valuta in omloop waren. De bankbiljetten waren bovendien feitelijk waardeloos, omdat er geen enkele dekking van edelmetaal tegenover stond. Malleson kon namens de Britse regering mededelen dat de Transcaspische centrale bank de beschikking zou krijgen over een lading zilver, zodat daarop nieuwe bankbiljetten konden worden uitgegeven.

Tijdens de vele gesprekken die Malleson met de Transcaspische regering voerde werd hem duidelijk dat de vijf leden van het kabinet het bepaald niet makkelijk hadden. Naast de dreiging van een Turkmeense staatsgreep, was er een wijdverbreide bolsjewistische agitatie, die slechts met de grootste moeite onder controle kon worden gehouden. Bovendien hadden ze geen flauw idee wat zich in en rond Tasjkent afspeelde. Malleson vroeg het hoofdkwartier in India regelmatig om inlichtingen, maar kreeg slechts ten antwoord dat men het daar ook niet wist. De in augustus 1918 uitgestuurde agenten waren inmiddels naar India teruggekeerd. Alleen luitenant-kolonel Frederick Bailey was nog in de regio, maar die was ondergedoken en had daarom al het contact verbroken.

Malleson vroeg de Transcaspische bestuurders hoe hun relatie met de witte coalitie van generaal Denikin en admiraal Koltsjak was. Die bleek slecht te zijn. Steun durfden ze niet te vragen, omdat zowel Denikin als Koltsjak streefden naar een ongedeeld Rusland en daarom aan de Transcaspische aspiraties waarschijnlijk even snel een eind zouden maken als de communisten. Al hun hoop was daarom gevestigd op de Britse regering. Met de belofte dat hij zijn uiterste best zou doen om aan hun dringende verzoek om verdere steun gehoor te geven, keerde Malleson in het najaar van 1918 terug naar Meshed. (5)

3. (kaart 1 en 3)

Begin november 1918 keerden de Britten terug in Bakoe, op de westelijke oever van de Kaspische Zee. Twee maanden eerder hadden ze de havenstad overhaast moeten verlaten voor het oprukkende Turkse leger, de grotendeels Armeense bevolking overleverend aan de woede van de Azerbeidjanen.

Generaal William Thomson, die de Britse eenheid aanvoerde, kreeg een aantal opdrachten mee. Op de eerste plaats moest hij toezien op een ordelijke aftocht van de Turkse troepen, die buiten de stad gelegerd waren langs de spoorlijn naar Elizavetpol. Dat leverde direct al de nodige problemen op. De arrogante Turkse commandant, Nuri Pasha leek niet van plan om zijn eenheden snel terug te trekken. Zijn manschappen hadden Bakoe niet alleen geplunderd en de Azerbeidjanen aangemoedigd een bloedbad onder de christelijke Armeniërs aan te richten, maar ze hielden ook nog een aantal Armeense leiders in gijzeling, waarvoor ze een grote som losgeld eisten. Nuri Pasha voelde er niet veel voor om zonder buit en losgeld naar Turkije terug te keren.

Bakoe zelf bood een troosteloze aanblik. De olie- en haveninstallaties waren tijdens de Turkse bezetting zwaar beschadigd en het normale leven in de stad was vrijwel tot stilstand gekomen. Er was voedselgebrek en nauwelijks meer geld in omloop. Duizenden Armeniërs waren vermoord en de Turken hadden een provisorische Azerbeidjaans bestuur ingesteld dat echter buiten de eigen bevolkingsgroep op geen enkele steun kon rekenen. Thomson moest daarom niet alleen zorgen voor het herstel van rust en orde, maar ook voor het instellen van een representatief bestuur.

Thomson had de verzekering gekregen dat er vanuit het Griekse Saloniki zo snel mogelijk versterkingen zouden worden aangevoerd, maar ook dat bleek allerlei complicaties met zich mee te brengen. De Duitsers hadden direct na de wapenstilstand op 11 november 1918 hun posities in Georgië ontrend en daarom zouden de Britse troepen via de door burgeroorlog verscheurde Koeban en Noord-Kaukasus moeten trekken. Ze moesten daarbij niet alleen rekening houden met hen vijandig gezinde onderdelen van het Rode Leger, maar ook met het door generaal Denikin geleide Vrijwilligersleger. Hoewel Denikin pro-Brits was, had hij er bij herhaling blijk van gegeven, niets te moeten hebben van de afscheidingsbewegingen die door Georgiërs, Armeniërs en Azerbeidjanen op gang waren gebracht.

Ten slotte moest Thompson voortdurend rekening houden met een mogelijke aanval van sovjetschepen die vanuit Astrakhan en Guriev in de Kaspische wateren opereerden. Dat laatste werd vooral veroorzaakt voor het feit dat men in Moskou in de herfst van 1918 de dreiging vanuit de Koeban en de Don-regio steeds serieuzer begon te nemen. (6)

In november 1918 sprak Trotski voor het Zesde Sovjetcongres zijn zorg uit over de situatie in Zuid-Rusland. “Tot voor kort,” zei hij, “was het zuidelijk front zagezegd ons stiefkind. Onze houding daar was om de dingen maar een beetje op hun beloop te laten, omdat we al onze aandacht, strijdkrachten en middelen aan het oostelijk front nodig hadden. Daar waren de Tsjechen, de Fransen en de Britten, net als de Amerikanen en de Japanners aan onze oostelijke horizon verschenen. (...) Daardoor veronachtzaamden we het zuidelijk front in de veronderstelling dat we daar vroeg of laat onze vijanden wel vanzelf kwijt zouden raken.”

De zorgeloosheid waar Trotski over sprak, kon niet helemaal aan nalatigheid worden toegeschreven. In de zomer en vroege herfst van 1918 was het gevaar dat de communisten vanuit het oosten bedreigde vele malen groter dan die vanuit het zuiden. De bovenloop van de Wolga lag dicht bij Mos-

kou dan de Don-regio en het gebied kende veel minder natuurlijke hindernissen. Bovendien had de contrarevolutie van het Vrijwilligersleger een veel minder attractief programma, dan de *Komoech* en leek de slechte samenwerking tussen de Don-kozakken en de vrijwilligers de communisten in de kaart te spelen. Maar toen de winter naderde en de Tsjechen aan de bovenloop van de Wolga uit de frontlinie verdwenen, bleek plotseling dat uit het zuiden een veel dodelijker gevaar de communisten bedreigde. (7)

Over de boog van de rivier de Don zwermde het Kaukasische leger onder generaal Pjotr Krasnov uit over de uitgestrekte met de eerste wintersneeuw bedekte steppen. Tien maanden eerder konden de Don-kozakken amper een paar honderd man in het veld brengen, ditmaal beschikten ze over bijna vijftigduizend man. De rechtervleugel stortte zich voor de derde keer in enkele maanden op Tsaritsyn, dat weliswaar stand hield, maar volledig van de buitenwereld werd afgesneden. De linkervleugel trok naar het noorden in de richting van Voronezj, slechts vierhonderd kilometer ten zuiden van Moskou. Hier moest het rode Achtste Leger de opmars van de kozakken tot staan brengen, maar in plaats daarvan viel het leger uit elkaar. De commandant schreef wanhopig in een rapport: ‘Revolutionaire soldaten vluchten als lafaards voor een paar kleine afdelingen van de kozakken. Duizenden rode strijders geven belangrijke verdedigingslijnen op, alleen maar bij de nadering van een paar honderd mannen van Krasnov.’ (8)

Stalin, die nog steeds in Tsaritsyn verbleef om de invordering van voedsel te leiden, begon zich na deze catastrofe net als in het voorjaar met de militaire bevelvoering te bemoeien. Hij benoemde zijn persoonlijke vriend, Kliment Vorosjilov, tot commandant over de troepen in het zuiden en negeerde vanaf dat moment de feitelijk commandant van het zuidelijk front, de tsaristische generaal Pavel Sytin. Toen Sytin woedend vanuit zijn bijna vijfhonderd kilometer noordelijker gelegen hoofdkwartier in Kozlov naar Tsaritsyn reisde, kreeg hij bijna slaande ruzie met Vorosjilov, waarna Stalin hem ontsloeg. Stalin haatte voormalige tsaristische officieren en toonde geen enkele tact wanneer hij met ze te maken kreeg. Het ontslag van Sytin bracht hem echter frontaal in botsing met Trotski, die als opperbevelhebber van het Rode Leger de verantwoordelijkheid droeg voor het benoemen en ontslaan van generaals.

Het gealarmeerde Centraal Comité van de communistische partij verklaarde haastig dat niet langer het oostelijk, maar het zuidelijk front het belangrijkste was en stuurde Leon Trotski in zijn gepantserde trein naar het gebied

om orde op zaken te stellen. “Rode terreur,” kreeg Trotski als opdracht mee, “is nu essentieel in de zuidelijke legergroep, en moet niet alleen gericht zijn tegen verraders en saboteurs, maar ook tegen lafaards, misdadigers en medeplichtigen.”

Trotski deed wat van hem gevraagd werd. Omringd door zijn sinistere, volledig in leer gehulde lijfwacht, velde hij tweeduizend doodvonnissen over de soldaten van het Achtste Leger, de meeste vanwege lafheid. Tegelijkertijd begon hij het zuidelijk front te versterken met een enorme troepenmacht, die hij uit het westen en oosten aanvoerde, en uitrustte met bijna vijfhonderd kanonnen en ruim tweeduizend machinegeweren. Ook maakte hij een eind aan de chaotische bevelvoering in het gebied. Met steun van Lenin stuurde hij Stalin terug naar Moskou en herstelde hij Sytin in zijn functie van ongedeeld opperbevelhebber. Vorosjilov kreeg het bevel over het Tiende Leger, dat in en rond Tsaritsyn vocht. (9)

De versterkingen en reorganisaties kwamen geen moment te vroeg. Eind november 1918 doken de eerste kozakkeneenheden op bij Liski, een belangrijk spoorwegknooppunt tachtig kilometer ten zuiden van Voronezj. Daar stuitten ze op de door Trotski aangevoerde versterkingen. Ondanks verwoede pogingen slaagden ze er niet in om hun opmars voort te zetten. Generaal Krasnov schreef teleurgesteld in een directief: ‘De Don-kozakken zijn als de mythische strijder, die vecht met de honderdkoppige hydra. Als hij één hoofd afhakt, groeien er twee aan.’ (10)

4.

Een maand na het sluiten van de wapenstilstandsovereenkomst in Compiègne verslechterde de situatie in Duitsland dramatisch. Arbeiders- en soldatenraden zwaaiden in veel steden de scepter en de dreiging van een groot verbond om een marxistische staat te vestigen, naar voorbeeld van de communisten in Rusland, was nog steeds levensgroot aanwezig. De Duitse bodem leek vruchtbaar genoeg om er het zaad van de revolutie te planten. Mensen, verzwakt door de steeds grotere voedseltekorten, stierven met tienduizenden tegelijk toen de Spaanse Griep in november en december 1918 zijn klauwen over Duitsland uitstreckte. Voor hen die niet bezweken was er nog steeds te weinig voedsel; in sommige streken stonden veel inwoners op de rand van de hongerdood. De Britse blokkade op zee bleef ondanks de wapenstilstand gehandhaafd en de Amerikaanse belofte om nooddrantsoenen uit te delen, werd nauwelijks ingelost.

Langzaam maar zeker begon men overal de balans op te maken en uit de kille cijfers bleek nog eens welk een verwoestend spoor vier jaar oorlog door Europa getrokken had. Aan de fronten waren ruim zeventig miljoen soldaten ingezet van wie er bijna tien miljoen sneuvelden, terwijl er meer dan vijftien miljoen gewond raakten. Het zwaarst getroffen waren Duitsland en Rusland, waar in totaal bijna vier miljoen jonge mannen nooit meer naar huis terugkeerden. De Britten verloren zevenhonderdduizend man en Oostenrijk-Hongarije ruim één miljoen, terwijl aan de Turkse fronten ruim achthonderdduizend doden vielen. Ook hadden twee miljoen Afrikanen aan de strijd in de koloniën deelgenomen vooral als drager van wapens, voedsel en gewonden. Talloze Europese families werden totaal ontwricht door het oorlogsgeweld. In Duitsland bleven een half miljoen weduwen achter en in een gemiddeld Frans dorp was één op de vijf jonge mannen omgekomen.

En dan waren er nog de gewonden. Wie geluk had herstelde, maar vaak waren de verminkingen zo afschuwelijk dat de slachtoffers invalide raakten en de grootste moeite hadden om zich nog op straat te durven vertonen. Ook waren er nauwelijks voorzieningen voor de ongelukkigen. Kort na de oorlog was Joseph Roth in Lemberg getuige van een demonstratie van oorlogsinvaliden, een volksverhuizing van stompen, een processie van stoffelijke overschotten.

‘Achter de blinden liepen de eenarmigen,’ schreef hij, ‘en achter de armlozen de in het hoofd getroffen, (...) wier hele gezicht één enkel gapend rood gat was, omwikkeld met verband, met roodachtig gevormde plooiën in plaats van oren. Daar stonden de klompen van vlees en bloed, soldaten zonder ledematen, rompen in uniform, de loze mouwen op de rug bijeengebonden in een uiting van kokette gruwelijkheid.’

Geallieerde experts hadden berekend dat er tot het voorjaar in Duitsland genoeg te eten was, maar zij hoefden geen rottende aardappelen uit bevroren velden te graven, koffie te drinken getrokken van eikels of uren in de rij te staan voor een halfbeschimmeld brood. De terugkeer van miljoenen soldaten vergrootte de problemen alleen nog maar. Britse troepen die het Rijnland binnentrokken waren zo ontdaan over de aanblik van uitgemergelde vrouwen en kinderen, dat ze spontaan hun eigen rantsoenen begonnen uit te delen.

In december 1918 viel de eerste sneeuw en sloeg de kou genadeloos toe. Kolen waren praktisch niet te krijgen en zelfs de rokerige bruinkool dat als vervanging diende, was maar mondjesmaat te vinden. Bovendien was er

weinig te koop en verspreidde de werkeloosheid zich snel over het land toen de oorlogsindustrie abrupt tot stilstand kwam.

Erger nog was het heersende gevoel van hopeloosheid. De strenge bestandsvoorwaarden waren een zware klap geweest voor het Duitse volk, dat gehoopt had op een vrede in de geest van de Veertien punten van president Wilson. In plaats daarvan lagen ze machteloos aan de voeten van wraaklustige tegenstanders, die eropuit leken Duitsland zo diep mogelijk in de modder te trappen.

Terwijl de dagen verstreken werd de chaos steeds groter en verbrokkelde het gezag van de regering. Ebert vreesde dat een linkse staatsgreep elk moment een eind kon maken aan zijn regering. De door generaal Wilhelm Gröner toegezegde steun van het leger durfde hij niet in te roepen, omdat hij bang was dat hij daarmee het kleine beetje krediet dat hij nog bij de bevolking genoot, direct zou verspelen. Bovendien waren miljoenen manschappen gedemobiliseerd en de overgebleven eenheden raakten zo gedemoraliseerd dat er nauwelijks een beroep op kon worden gedaan. (11)

In de ochtend van woensdag 11 december 1918 begonnen de restanten van het Duitse veldleger Berlijn binnen te trekken. De in strakke rijen marcherende troepen werden aangevoerd door generaal Arnold von Lequis en zijn staf, allen te paard en voorzien van hun decoraties. De stalen helmen waren versierd met een krans van eikenbladeren, een traditioneel Duits symbool voor moed en trouw.

Het mooie herfstweer had plaats gemaakt voor de eerste grauwe winterkou. Het publiek langs de marsroute, die via Unter den Linden naar de Brandenburger Tor voerde, sloeg de intocht zwijgend gade. Slechts hier en daar klonk gejuich op. Matrozen van de *Volksmarinedivision*, hun geweren achtere-loos over de schouder, keken met gemengde gevoelens toe. Het ontging hen niet dat op de begeleidende wagens, verborgen onder eikenbladeren, machinengeweren waren gemonteerd.

Achter de officieren marcheerden de infanterieregimenten, waaronder eenheden van de voormalige keizerlijke garde. Maar de keizerlijke standaard ontbrak; in plaats daarvan werd de nieuwe vlag van de Duitse republiek meegevoerd. Ondanks het feit dat de soldaten hun uitrusting zo goed mogelijk hadden opgekalefaterd, maakten de marcherende manschappen een vermoeide indruk. Alleen de cavalerie, met trotse ruiters op hun perfect onderhouden rijdieren, zagen er strijdlustig uit. De wimpels op hun geheven lansen flapperden in de wind. Tromgeroffel van de cavalerieband vulde de stra-

ten en verhulde het feit dat er nauwelijks voor de troepen geapplaudisseerd werd. Alleen toen het ‘*Deutschland über Alles*’ gespeeld werd, gingen hier en daar de handen op elkaar.

Bij de Brandenburger Tor werden de troepen welkom geheten door Friedrich Ebert met de woorden: “Nu jullie ongeslagen van het slagveld zijn teruggekeerd...” Daarna werden de troepen over de kazernes in het centrum van de stad verdeeld, waar ze moesten wachten op verdere orders. Orders van de *Oberste Heeresleitung*, die generaal von Lequis met zich meedroeg en die hem de volmacht gaven de orde in de stad indien nodig met grof geweld te herstellen.

Maar enkele uren later was er geen leger meer. De verbijsterde officieren zagen voor hun ogen de laatste onderdelen van het ooit zo machtige keizerlijke leger uiteenvallen in grauwe groepjes, die door de agitatoren van de soldatenraden werden aangemoedigd om zo snel mogelijk naar huis te gaan. Soldaten die in de hoofdstad zelf of de onmiddellijke omgeving woonden, wachtten de officiële demobilisatie niet eens meer af. Ze pakten hun spullen bij elkaar en verdwenen. Anderen, die verder van de hoofdstad woonden, eisten vervoer, zodat ze voor kerstmis thuis konden zijn. Er werd niet meer gesalueerd, niet meer gekookt, geen voedsel meer verstrekt en geen administratie meer gevoerd. Wachtposten lieten de militaire voorraden aan hun lot over en vertrokken zo gauw ze daarvoor de gelegenheid hadden. De officieren begrepen dat de ijzeren discipline, die de manschappen gedurende hun hele terugtocht uit Frankrijk en België hadden bewaard, alleen maar ingegeven was door de wens zo snel mogelijk naar huis te kunnen.

Generaal von Lequis en zijn staf konden onder die omstandigheden slechts aan de *Oberste Heeresleitung* in Kassel melden dat het ontwapenen van de verschillende militieën in de hoofdstad door het veldleger, onmogelijk geworden was. Op grote schaal, zo schreven ze, kwam eerder het omgekeerde voor: Burgers die soldaten ontwapenden, omdat de vermoeide troepen zo snel mogelijk van de last van hun geweren bevrijd wilden worden. Officieren die hun best deden om de orde te herstellen, werden door rode kokardes dragende leden van de soldatenraden van hun rangonderscheidingstekens en hun pistolen en sabels ontdaan.

Toen deze berichten Kassel bereikten, brak er paniek uit binnen de muren van het hotel waar de *Oberste Heeresleitung* haar hoofdkwartier had ingericht. Op een ijlings belegde spoedbespreking met divisiecommandanten, werd zelfs voorgesteld om de legerleiding met onmiddellijke ingang op te

heffen, zodat de stafofficieren naar huis konden om hun families te beschermen. Gröner en von Hindenburg moesten al hun gezag aanwenden om het hoofdkwartier in voldoende mate bemand te houden. Maar toen ze in de loop van zaterdag 14 december 1918 de balans opmaakten, konden ze slechts vaststellen dat met uitzondering van enkele nog niet door muiterij aangetaste eenheden, die de oostgrens van Duitsland bewaakten en enkele restanten van het veldleger, er niets meer was waar de *Oberste Heeresleitung* nog het bevel over voerde. (12)

5.

Op vrijdag 13 december 1918 arriveerde de Amerikaanse president Woodrow Wilson in de Franse havenplaats Brest. Van daaruit reisde hij meteen door naar Parijs, waar hem de volgende dag een grootse ontvangst wachtte. Om 10.00 uur werd een immens kanon afgeschoten en de knal daverde over Parijs van de Champs Elysées en de Arc de Triomphe tot de Place de la Concorde. Toen het geluid wegstierf hoorde de opgewonden menigte langs de boulevard het gekletter van paardenhoeven op de straatstenen. Een detachement van de cavalerie, gekleed in napoleontisch tenue, reed op een drafje onder de Arc de Triomphe door. De ruiters werden gevolgd door het aanzwellend gebrul van honderdduizenden mensen die een eerste glimp opvingen van de man voor wie ze gekomen waren: Woodrow Wilson.

De president, gezeten in een open rijtuig naast de Franse president Raymond Poincaré, glimlachte en wuifde bijna uitgelaten met zijn hoed naar de juichende menigte die verantwoordelijk was voor het meest enthousiaste welkom, dat Parijs ooit gegeven had aan een buitenlandse hoogwaardigheidsbekleder. De toeloop was zo massaal, dat het bijna beangstigend was. Op sommige plaatsen duwde de opdringende menigte de militaire afzetting de straat op, waardoor het rijtuig slechts met moeite vooruitkwam. Miljoenen Parijzenaren vochten voor een plekje van waaruit ze een glimp van de Amerikaanse president konden opvangen.

Eenmaal in de vergulde glorie van het Elysée, waar de *fine fleur* van Frankrijk zich had verzameld voor een lunch ter ere van Wilson, overtrof Poincaré, die niet zo'n goede spreker was, zichzelf toen hij zijn welkomst-speech afstak.

“Parijs,” zei Poincaré, “nee, heel Frankrijk heeft met ongeduld op uw komst gewacht, vol verlangen om de illustere democraat te eren wiens woorden en daden geïnspireerd zijn door verheven gedachten. De filosoof die zich

met vreugde wijdt aan de taak universele wetten te abstraheren uit losstaande gebeurtenissen en de eminente staatsman die een manier gevonden heeft om de hoogste politieke en morele waarden in formules te vatten die het stempel dragen van de eeuwigheid. We voelen de onbedwingbare behoefte om via u persoonlijk onze dank aan te bieden aan de Verenigde Staten voor haar onschatbare hulp aan de verdedigers van rechtvaardigheid en vrijheid. Frankrijk weet nu wat de vriendschap van Amerika inhoudt.”

Na deze lovende woorden, kwam Poincaré bij de kern van zijn betoog: een uitputtende opsomming van Duitse oorlogsmisdaden en een uitgebreid overzicht van de systematische plundering en industriële vernietiging waaraan de Duitsers zich schuldig hadden gemaakt. De Franse president hoopte daarmee zijn Amerikaanse collega met beide voeten op de grond te krijgen, omdat diens zweverige ideeën over vrede frontaal botsten met de rauwe realiteit van de oorlog. De Veertien punten van Wilson hadden hun werk gedaan bij het overtuigen van de Duitsers het op te geven, maar verder was het in de ogen van de Fransen niet veel meer dan prijzenswaardige onzin.

“Zou deze misdaad onbestraft blijven,” zei Poincaré met nadruk, “dan zou de meest glorieuze overwinning zinloos zijn geweest. Frankrijk heeft niet vier jaar lang geworsteld en al het leed doorstaan om vervolgens met lede ogen te moeten toezien hoe de verantwoordelijken ongestraft blijven. Het land verlangt hevig naar een vrede die ons recht doet en veiligheid brengt.”

Om geen enkele onduidelijkheid te laten bestaan over wat hij bedoelde, sloot hij zijn toespraak met de volgende woorden af: “Vrede moet compensatie bieden voor de ellende en het verdriet van gisteren en het moet een waarborg zijn tegen de gevaren van morgen. We moeten in de vrede die we gaan sluiten alle voorwaarden opnemen voor rechtvaardigheid en alle garanties tot instandhouding van de beschaving.”

Wilson toonde in zijn reactie begrip voor het standpunt van de Franse president, maar gaf ook meteen aan dat hij zich niet zo gemakkelijk van zijn uitgangspunten liet afbrengen.

“Vanaf het prille begin,” zei hij, “was de gedachte van het volk van de Verenigde Staten op meer gericht dan alleen maar het winnen van deze oorlog. Het was een oorlog van de verlossing, vooral gericht op het toepassen van de eeuwige principes van recht en rechtvaardigheid. De vraagstukken die de oorlog heeft opgeroepen moeten zo geregeld worden dat de vrede in de wereld voor altijd verzekerd is en er een basis gelegd wordt voor de vrijheid en het geluk van haar vele volkeren en naties.”

Poincaré luisterde met een strak gezicht naar de woorden van de Amerikaanse president. Oorlog van de verlossing? Wat bedoelde Wilson daarmee? In Franse ogen was er een oorlog uitgevochten die om de overwinning ging en die gewonnen werd door enorme opofferingen en onverzettelijke moed. Frankrijk had zichzelf verlost en Duitsland was de verlossing voorbij. Verovering en onderdrukking was de Duitse manier en dat moest voorgoed een halt worden toegeroepen. Al die holle frasen van Wilson zouden een nieuwe golf grauwe uniformen die zich op Frankrijk stortten niet tegenhouden. De Duitsers mochten omwille van een paar Amerikaanse idealen de dans in geen geval ontspringen.

Ook de Franse pers was niet erg te spreken over Wilsons woorden. Le Figaro stelde zelfs openlijk dat, hoe dankbaar Frankrijk de Verenigde Staten ook was, dit niet betekende dat het eigenbelang ondergeschikt diende te worden gemaakt aan een paar vage ideeën over internationalisme, die bovendien een sterke socialistische geur verspreidden.

Poincaré zelf besloot het er echter voorlopig bij te laten. Het zou niet verstandig zijn om al zijn troeven meteen op tafel te leggen. Die gelegenheid zou zich nog ruimschoots voordoen op het moment dat een begin werd gemaakt met het uitwerken van de details van het vredesverdrag. (13)

Na de maaltijd zochten de Amerikaanse delegatieleden hun verblijven op. De president en zijn vrouw werden ondergebracht in het weelderige paleis waar ooit de befaamde maarschalk Murat geresideerd had. Kolonel House en de overige leden van de delegatie namen hun intrek in Hotel Crillon. Enkele leden van de verbindingdienst van het Amerikaanse leger installeerden meteen een directe telefoonverbinding tussen het appartement van House en de privévertrekken van Wilson.

Daarna begon het wachten. De Amerikaanse president dacht dat de vredesconferentie meteen na zijn aankomst van start zou gaan, maar daarin bleek hij zich deerlijk vergist te hebben. De Britten waren verwickeld in een felle verkiezingsstrijd, waarvan de uitslag pas op 28 december 1918 bekend zou zijn en Lloyd George weigerde om eerder naar Parijs te komen. Bovendien hadden de Fransen nauwelijks enige voorbereiding getroffen. Ze wisten bijvoorbeeld niet eens wie aan de conferentie zouden deelnemen. Dat bracht Wilson in de beschamende positie van een eregast, die te vroeg op zijn eigen feestje verscheen. Niemand wist ook goed wat men met de president aan moest en daarom werden haastig een paar staatsrecepties en uitstapjes naar Engeland en Italië georganiseerd. Overal werd de Amerikaanse president

met hetzelfde enthousiasme ontvangen waarmee hij in Parijs was onthaald. Dat nam niet weg dat hier en daar wat kleine, maar venijnige irritaties optraden. In Rome kreeg Wilson de indruk dat Sydney Sonnino, de Italiaanse minister van buitenlandse zaken, hem nogal opzichtig van de mogelijkheid afhield om zich in een toespraak tot de Romeinse bevolking te richten. Wilson was woedend dat hem op die manier de mogelijkheid ontnomen werd om met zijn oratorische gaven de Italianen van zijn wereldomvattende vredesplannen te overtuigen. (14)

Na Italië reisde Wilson naar Engeland. De Britse koning, die toch al niet veel van Wilson moest hebben, was helemaal niet blij met het onverwachte presidentiële bezoek. “Verdomme!” had hij geërgerd uitgeroepen, “dat betekent dat ik mijn vakantie in Sandringham moet onderbreken!”

Hij verzocht Lloyd George om de Amerikaanse president op Charing Cross Station te ontvangen. In een rijtuig ging het vervolgens naar Buckingham Palace, waar een overdadig en met zo veel pracht en praal overladen banket werd geserveerd, dat Wilson zich er in zijn gewone pak zichtbaar ongemakkelijk bij voelde. De speech die hij daar afstak viel ook al niet in goede aarde. De aanwezigen ergerden zich zichtbaar aan het feit dat de Amerikaanse president op geen enkele manier refereerde aan de offers die Groot-Brittannië had gebracht. Met een zwak, plichtmatig applaus uitten ze hun ongenoegen.

Lloyd George vond Wilson van het begin af aan een wat kille figuur. Tegen zijn secretaresse merkte hij op: “Ik geloof niet dat je hem ooit goed zult leren kennen. Ik twijfel niet aan zijn oprechtheid en zijn nobele motieven, maar wat hij mist is menselijkheid. Hij is misschien een grote president, maar hij is geen Abraham Lincoln.”

Wilson op zijn beurt ergerde zich in Londen al gauw aan de vele recepties die voor hem georganiseerd waren en waar hij voortdurend omringd werd door in vol ornaat getooide militairen en andere hoogwaardigheidsbekleders. Een toespraak tot de Britse regering stond weliswaar bol van de oratorische hoogstandjes, maar net als tijdens het banket op het paleis repte de Amerikaanse president met geen woord over de enorme oorlogsinspanning die het Britse rijk had verricht. Lloyd George omschreef Wilsons woorden als perfect gekozen, maar zonder een greintje vriendschap en warmte en toen de Amerikaanse president zijn rede beëindigd had, was volgens de Britse premier de teleurstelling bijna voelbaar. Ondanks de suggestie van Lloyd George, weigerde Wilson om op enige wijze blijk te geven van medeleven met de

ontberingen en de immense problemen die het Britse volk tijdens de oorlog het hoofd had moeten bieden. Deze weigering werd in Engeland opgevat als een onverdiende belediging en wierp een grauwsluier over de rest van het staatsbezoek. (15)

6.

Op maandag 16 december 1918 begon in Berlijn het *Reichsrätekongress* van arbeiders- en soldatenraden uit heel Duitsland. De belangrijkste doelstelling van het congres was het overdragen van de volksvertegenwoordiging van de op 10 november 1918 ingestelde, voornamelijk uit Berlijners bestaande *Vollzugsrat*, op een orgaan dat representatief was voor het hele rijk. Ruim zestig procent van de bijna vijfhonderd afgevaardigden was afkomstig uit de rijen van de *Mehrheitssozialisten*, die hun uiterste best deden om het congres van het begin af aan naar hun hand te zetten. Op de eerste dag slaagden ze er al in om een omstreden resolutie aangenomen te krijgen, waarin werd voorgesteld om op 19 januari 1919 algemene verkiezingen uit te schrijven voor een *Nationalversammlung*. Er was zelfs een verrassend ruime meerderheid van 350 afgevaardigden die vóór deze resolutie stemde. De meerderheid van de aanwezige arbeiders en soldaten bleek tot verbazing van velen toch liever de weg van de democratie te bewandelen, dan die van een dictatuur van het proletariaat.

Voor Ebert en zijn aanhang was deze overwinning van cruciaal belang. De ex-zadelmaker was ervan overtuigd dat Duitsland slechts met algemene verkiezingen uit de klauwen van het communisme kon worden gered. Verkiezingen zouden de weg plaveien voor een grondwet, een breed gedragen parlement en een leger dat bereid was de prille democratie te verdedigen.

Om dezelfde reden was er de Spartakisten alles aan gelegen het *Reichsrätekongress* zoveel mogelijk te frustreren. Karl Liebknecht en zijn aanhangers vreesden dat de democratische ambities van Ebert alleen maar zouden leiden tot een contrarevolutie, die uiteindelijk de kapitalisten, conservatieven, landjonkers en militairen weer aan de macht zou brengen.

Liebknecht koos voor dezelfde aanpak waarmee Lenin er een jaar eerder in was geslaagd de Constitutionele Vergadering in Petrograd te ontwrichten. Voor het gebouw van de Pruisische *Landtag*, waar de zittingen van het *Reichsrätekongress* werden gehouden, verzamelde hij ruim zeventuizend Spartakisten, die de afgevaardigden zo luidruchtig intimideerden, dat hun gefluit en gejoel ook binnen het gebouw duidelijk te horen was. Van tijd tot

tijd drongen opgewonden arbeiders en matrozen het gebouw binnen om de grofste bedreigingen en beledigingen aan het adres van de vergadering te richten. Anderen bezetten de galerijen en maakten met allerlei op borden geplakte strijdkreten duidelijk waar ze voor stonden. Toen het gerucht ging dat er vijftien legerofficieren tussen de afgevaardigden zaten, werd langdurig “*Raus die Offiziere!*” gescandeerd.

Tegen de tijd dat de voorzitter met veel hamergeweld de orde weer enigszins had hersteld, trokken plotseling groepen matrozen van de *Volksmarine-division* het gebouw binnen. Ze hadden hun gezichten met modder onherkenbaar gemaakt en dreigend met hun geweren zetten ze hun eis dat de net aangenomen resolutie voor het vormen van een *Nationalversammlung* weer van tafel moest, kracht bij. Te midden van dit gekkenhuis bleef de voorzitter niets anders over dan de zitting te verdagen.

Het resultaat van deze agitatie was dat het *Reichsrätekongress* de volgende dag veel meer ruimte gaf aan het optreden van sociaalrevolutionaire afgevaardigden. Georg Ledebour kreeg bijvoorbeeld de kans om ongekend fel uit te halen naar Friedrich Ebert. Volgens Ledebour was de dominante positie van de *Mehrheitssozialisten* op het congres op frauduleuze wijze tot stand gekomen en daarom kon het op geen enkele manier als een legitieme vertegenwoordiging van de arbeiders- en soldatenraden worden beschouwd. *Eberts Mameluken* werd het *Reichsrätekongress* in een hoofdartikel in *Die Rote Fahne* genoemd.

Andere sociaalrevolutionairen probeerden na Ledebours optreden allerlei binnen de *Spartakusbund* voorgekookte resoluties aangenomen te krijgen. Fritz Heckert pleitte ervoor dat het congres alle volmachten moest krijgen om de contrarevolutie in de kiem te smoren en Otto Brass eiste dat Duitsland een socialistische republiek moest worden, waarin alle macht bij de arbeiders- en soldatenraden kwam te liggen. Beide resoluties werden echter, tot groot ongenoegen van de sociaalrevolutionairen, verworpen.

Een wat minder vérgaande, maar daarom niet onbelangrijke resolutie uit de sociaalrevolutionaire hoek, die bekend werd als de Hamburgse resolutie, haalde het echter wel. Het ging daarin om een ingrijpende reorganisatie van het leger, waarbij alle rangonderscheidingstekens dienden te verdwijnen, officieren door soldaten moesten worden gekozen, disciplinaire maatregelen alleen door soldatenraden konden worden opgelegd en de restanten van het keizerlijk leger door een *Volkswehr* dienden te worden vervangen.

De Hamburgse resolutie bracht Ebert in een uitermate lastig parket. Hoewel hij de resolutie niet openlijk durfde te bekritisieren, begreep hij heel goed hoe Gröner en von Hindenburg erop zouden reageren. In feite zou de uitvoering van deze resolutie de hele op 9 november 1918 gemaakte geheime afspraak tussen hem en de legerleiding op losse schroeven zetten. Toen bovendien op de laatste dag de *Unabhängigen*, nadat weer een door hen ingediende resolutie verworpen was, demonstratief het *Reichsrätekongress* verlieten, begreep Ebert dat een sociaalrevolutionaire staatsgreep nog slechts een kwestie van tijd was. En het enige orgaan dat hem daartegen kon beschermen was de *Oberste Heeresleitung*.

Via de geheime telefoonlijn probeerde Ebert Gröner er later op de dag van te overtuigen dat de regering de invoering van de Hamburgse resolutie op alle mogelijke manieren zou vertragen, maar de kwartiermeester-generaal nam daar geen genoegen mee. Hij vond dat de rijksregering de resolutie moest verwerpen. “Wij zijn deze controverse niet begonnen,” zei hij, “en wij zullen er ook geen eind aan maken.”

Gröner liet zijn divisiecommandanten telegrafisch weten dat de Hamburgse resolutie genegeerd moest worden. Von Hindenburg deed er nog een schepje bovenop door openlijk te verklaren dat hij weigerde de Hamburgse resolutie te erkennen en dat hij de invoering met alle mogelijke middelen zou verhinderen. “Ik zal niet toestaan, dat mijn epauletten mij worden afgenomen,” waren de theatrale woorden waarmee de veldmaarschalk zijn verklaring afsloot.

Op 20 december 1918 kwam Gröner naar Berlijn om de kwestie met de *Rat für Volksbeauftragten* te bespreken. Hij werd vergezeld door majoor Kurt von Schleicher, de politieke expert van de *Oberste Heeresleitung*. De twee officieren arriveerden in vol ornaat in Berlijn, met de opvallende rode strepen van de generale staf langs hun pantalon, speciale epauletten op de schouders en alle decoraties fier op de borst. Tot Eberts niet geringe verbazing slaagden de twee erin om zonder door matrozen of leden van de soldatenraden te worden lastiggevalen, de kanselarij te bereiken.

Gröner liet er tegenover de zes *Volksbeauftragten* geen misverstand over bestaan dat wat hem betreft de Hamburgse resolutie volstrekt onacceptabel was. “Mijn taak is al zwaar genoeg,” zei hij, “eerlijk gezegd de zwaarste waarvoor ik mij ooit gesteld zag. Als u van plan bent om het met dit soort flauwekul nog moeilijker te maken, dan stoppen we ermee!”

Ebert probeerde de kwartiermeester-generaal gerust te stellen. “Natuurlijk,” zei hij, “kan het leger een bepaalde uitzonderingspositie houden. Het is niet de bedoeling dat het veldleger zich conformeert aan de Hamburgse resolutie.”

Met deze opmerking joeg Ebert zijn radicale collega's Barth en Dittmann in de gordijnen. Emil Barth protesteerde niet alleen furieus, maar eiste bovendien dat Gröner en von Schleicher ter plekke gearresteerd zouden worden. In dat laatste stond hij echter alleen en Ebert slaagde er uiteindelijk in om drie van zijn collega's bereid te vinden om het veldleger een uitzonderingspositie te geven. Omdat het aan de *Oberste Heeresleitung* was om te bepalen welke eenheden wel en welke niet onder het veldleger vielen, begreep iedereen die aanwezig was dat de Hamburgse resolutie vanaf dat moment een dode letter was en nooit uitgevoerd zou worden.

Barth en Dittmann, de tegenstemmers, waren woedend. Meteen nadat Gröner en von Schleicher vertrokken waren luchtten ze hun gemoed. “De soldaten- en arbeidersraden,” schreeuwde Dittmann, “zullen nooit accepteren dat besluiten van het *Reichsrätekongress* worden genegeerd! Dit wordt het doodvonnis voor de rijksregering! Wij zullen iedereen die het horen wil duidelijk maken dat u,” en daarbij wees hij op Ebert, “de revolutie heeft verraden aan het officierskorps!”

Meteen daarna stonden Barth en Dittmann op om hun woorden in daden om te zetten en verlieten het vertrek, waarbij ze de deur met een daverende slag achter zich dichtsloegen. (16)

7.

Tegen de kerst van 1918 was Berlijn een dode stad. ‘De geur van burgeroorlog hing in de lucht,’ schreef de kunstschilder George Grosz. Het stucwerk was van de huizen gevallen, de ramen waren gebroken, veel winkels hadden hun ijzeren luiken naar beneden gedraaid. Inwoners die hun bange en opgesloten bestaan niet langer verdroegen, waren op daken geklommen en schoten op alles wat bewoog, of het nu vogels of mensen waren.” (17)

Op maandag 23 december 1918 werd de toestand kritiek. De matrozen van de *Volksmarinedivision* marcheerden naar de kanselarij en eisten voor hun revolutionaire werk, dat voornamelijk bestond uit het rondhangen in het voormalig keizerlijk paleis en het terroriseren van de stadsbevolking, een kerstbonus van tachtigduizend mark. Toen de verantwoordelijke militaire

gouverneur van Berlijn, de *Mehrheitssozialist* Otto Wels weigerde dat bedrag te betalen, sloegen ze zijn kantoor kort en klein en namen hem vervolgens mee naar het Schloss. Daar werd Wels met geweerkolven mishandeld en opgesloten in een kolenkelder, waar het wemelde van de ratten.

Ebert onderhandelde vanuit de kanselarij met een afvaardiging van de matrozen over de vrijlating van Wels. Hij weigerde echter categorisch om welk bedrag dan ook te betalen. De afvaardiging keerde vervolgens terug naar het *Schloss*, waar ze Wels uit de kolenkelder sleepten, hem tegen een muur zetten en riepen dat zijn tijd gekomen was. “We maken je af!” schreeuwde een van de aanvoerders tegen de doodsbangе gouverneur, terwijl hij naar de telefoon greep en Ebert belde. Toen hij de voorzitter van de *Rat für Volksbeauftragten* aan de lijn had, zei hij dat hij zijn manschappen niet meer in bedwang had en dat Wels doodgeschoten zou worden als die tachtigduizend mark niet onmiddellijk werden betaald.

Ebert probeerde tijd te rekken. Hij zei dat de regering bereid was om over de vrijlating van Wels te onderhandelen en dat men ook bereid was om de matrozen een bepaalde vergoeding te betalen, maar dat daar geen sprake meer van kon zijn als Wels iets overkwam. De matrozen stelden hun ultimatum echter pas uit, toen Ebert had beloofd dat hij zo spoedig mogelijk zou terugbellen. De ex-zadelmaker begreep dat als hij er niet in slaagde de *Volksmarinedivision* in toom te houden, zijn dagen geteld waren.

Over de geheime telefoonlijn zocht Ebert daarom contact met de het opperbevel in Kassel. Hij kreeg majoor von Schleicher aan de lijn.

“De regering,” zei Ebert, “dreigt gegijzeld te worden door de matrozen van de *Volksmarinedivision*. De *Oberste Heeresleitung* heeft toegezegd, dat het ons zou steunen als het ooit zover zou komen. Het is nu tijd om die belofte in te lossen.”

Binnen enkele minuten kwam uit Kassel het antwoord: “Wij zullen onmiddellijk de nodige maatregelen nemen,” zei von Schleicher. “In een kaszerne in Potsdam is een garderegiment ulanen gelegerd. Zij zullen naar Berlijn marcheren en Wels bevrijden.”

Het door von Schleicher aangewezen regiment was op 20 december 1918, een steenkoude, donkere winterdag, op een verlaten goederenstation in de hoofdstad gearriveerd. De ulanen waren in Finland gelegerd geweest en hadden daar een bijdrage geleverd aan de onafhankelijkheidsstrijd van de Finnen tegen de Russen. Het regiment had een lange reis achter de rug, maar was in

tegenstelling tot de meeste andere inmiddels uiteengevallen legereenheden nog uiterst gedisciplineerd en tot de tanden bewapend. (18)

Bij de *Oberste Heeresleitung* in Kassel begreep men dat dit wellicht de enige eenheid was waarmee een dreigende staatsgreep uit radicale rode hoek voorkomen kon worden. Von Schleicher nam contact op met de commandant van de ulanen, generaal von Tschirsky und Bögendorf. De generaal was een oude ijzervreter en voormalig vleugeladjutant van de keizer met een hartstochtelijke liefde voor rode wijn en een zware stentorstem die op elke paraderterrein tot in de verste uithoeken te horen was. Tegen deze Pruisische militair van het zuiverste water was de noodkreet van Ebert dat het rode gevaar aan de poorten van Berlijn klopte, niet aan dovemansoren gericht.

Von Tschirsky und Bögendorf liet het complete regiment aantreden en met een gereedstaande trein naar het Potsdamer Bahnhof vervoeren. Vandaar ging de tocht, het was inmiddels avond, naar de woning van Ebert aan de Wilhelmstrasse. Het was er aardedonker op deze koude winternacht. Alleen voor de woning brandden twee lantaarns. In het schijnsel ontwaarden de soldaten van het garderegiment een kleine bolle man met een sikje, gekleed in een zware overjas en een slappe hoed. Het was Ebert.

Von Tschirsky und Bögendorf salueerde voor de *Volksbeauftragte* en brulde: “En nu enkele aansporende woorden tot de troepen *Herr Evers!*” Door de naam van Ebert opzettelijk verkeerd uit te spreken liet de generaal op niet mis te verstane wijze blijken dat er nog altijd een flinke afstand bestond tussen een voormalig vleugeladjutant van de keizer met een regiment achter zich en een ex-zadelmaker.

De half in de schaduw staande Ebert begon de manschappen toe te spreken.

“Nadat het vaderland haar heeft geroepen,” zei hij met een verrassend krachtige stem, “heeft de garde steeds in het voorste front gestaan. Op dit ogenblik wordt u wellicht voor de laatste en belangrijkste taak geroepen die de naam van uw regiment voor altijd eervol in de annalen van de Duitse geschiedenis zal schrijven. Van u hangt af of Duitsland in deze kritieke dagen ten onder zal gaan of tot nieuwe bloei zal geraken. Nog nooit heeft het vaderland vergeefs een beroep gedaan op het patriottisme en de dapperheid van zijn garde. Het ligt in uw hand mede te smeden aan een toekomst die ons vrede, vrijheid en gerechtigheid zal schenken.”

Hier pauzeerde hij even. Zijn adem bleef in ijzige wolkjes in het licht van de lantaarns hangen. Toen zei hij: “De enige die Duitsland de weg naar het

paradijs verspert, is een groep gewetenloze herrieschoppers, die in troebel water vissen en de chaos wensen te continueren door een teugelloos geweldsregime in te stellen. Het is uw heilige taak deze muitende bendes te vernietigen.”

Na deze woorden zweeg Ebert. Von Tschirsky und Bögendorf salueerde, riep: “*Zum Befehl Herr Reichskanzler!*” en gaf het garderegiment opdracht naar het keizerlijk paleis op te trekken.

De voornamelijk door graven en baronnen geleide eenheid begaf zich daarna onder bevel van regimentsadjutant Alexander von Mumm, van de bekende champagnefirma, op weg. In de vroege ochtenduren betrokken de ulanen stellingen rond het paleis dat er ogenschijnlijk verlaten bijlag. Een paar bierwagens rolden kalm voorbij. Toen de vrachtrijders in het vage eerste ochtendlicht de troepen rond het paleis ontwaarden, legden zij de zweep over de ruggen van de paarden en gingen er als een haas vandoor. Over de Spreebrug verdwenen ze uit het zicht.

Even later verscheen Ebert op het toneel en begon vanaf een vrachtwagen de matrozen in het Schloss toe te spreken. Hij probeerde hen te overreden de wapens neer te leggen en het gebouw over te dragen aan de ulanen. De matrozen weigerden echter hem te woord te staan. Op dat moment arriveerde de radicale socialist Georg Ledebour en de matrozen lieten hem binnen. Ledebour slaagde erin de matrozen ervan te overtuigen, om als blijk van goede wil, Otto Wels op vrije voeten te stellen. Even later werd de verdwaasd om zich heen kijkende militaire gouverneur van Berlijn door Ledebour naar buiten gevoerd. Zijn kleding was gescheurd en hij leek volledig van de kaart. Tegen Ebert, die zich over hem ontfermde, vertelde hij dat de matrozen hem drie keer tegen de muur hadden gezet en bedreigd hadden hem dood te schieten.

De matrozen weigerden na de vrijlating van Wels nog verdere concessies te doen. Inmiddels begon het garderegiment ongeduldig te worden. Om half acht 's morgens eiste ritmeester Waldemar Pabst van de matrozen de onmiddellijke overgave van het slot. Als ze daaraan geen gehoor gaven, zou er geschoten worden. Toen er geen enkele reactie kwam donderde het eerste artilleriesalvo. Krakend kwam de helft van het keizerlijk wapenschild naar beneden en spatte op het plaveisel in duizend stukken uit elkaar. Daarna daalde een regen van projectielen op het paleis en het omliggende park neer. Om tien uur werd een witte vlag op het slot gehesen en ging de hoofdpoot open. Zegevierend drongen de ulanen op naar de binnenhof. In het gebouw troffen

ze een paar honderd volledig gedemoraliseerde matrozen aan, waarvan een groot aantal tijdens de beschietingen verwondingen had opgelopen. In de verschillende vertrekken van het *Schloss* vonden de ulanen ook zo'n dertig lijken van omgekomen matrozen. Ondanks het feit dat de matrozen al ruim een maand in het voormalig keizerlijk paleis verbleven, was het interieur nog verrassend intact. Alleen hier en daar waren lessenaars opengeboken, waarschijnlijk om de daarin opgeborgen documenten te kunnen lezen. Ook bleek de keizerlijke garderobe verdwenen evenals alle gouden knoppen van de keizerlijke wandelstokken.

Nadat de overlevende leden van de *Volksmarinedivision* hun wapens hadden ingeleverd, stortten de uitgehongerde ulanen zich op de hamstervoorraad chocolade en cake, die de gevluchte keizerin in haar vertrekken bewaarde. Maar de schranspartij werd abrupt onderbroken door het bevel: "In geschutsstelling aan de vensters!" Toen de verbaasde ulanen gehoor gaven aan het bevel en naar buiten keken, zagen ze een angstaanjagend tafereel. Als een zwarte stroom golfde een onafzienbare mensenmenigte door de parken in de richting van het slot. De rode massa's waren op het lawaai afgekomen en liepen de uitgezette wachtposten bij de eilandbruggen onder de voet.

"Bloedhonden! Beulsknechten!" klonk het uit de aanstormende menigte. "Ransel ze af tot de vellen erbij hangen!"

De geschrokken ulanen besloten na kort beraad niet op de menigte te schieten. Het zou een onvoorstelbaar bloedbad betekenen en bovendien volledig in strijd zijn met de er bij hen stevig ingehamerde overtuiging dat het leger de bevolking diende te beschermen. Lijdzaam wachtten ze daarom de volkswoede af.

Ongehinderd drong de massa het paleis binnen en ontwapende de ulanen. Hulpeloos stonden de militairen daarna in groepjes bij elkaar te midden van een opgewonden en druk gebarende menigte. Terwijl het zachtjes begon te sneeuwen werd de toestand met de minuut kritieker. Een merkwaardig individu met verwarde haren in een huzarenbroek en met een matrozenpet op zijn hoofd begon een wilde redevoering af te steken. "Zulke strontjongens als jullie," schreeuwde hij op de ulanen wijzend, "zijn enkel en alleen goed om in jullie glimmende pakjes aan de kerstboom opgehangen te worden! Met jullie zullen we vandaag nog de straat aanvegen!"

De meeste ulanen begrepen dat ze zich het best zo ongemerkt mogelijk uit de voeten konden maken, vóór deze woorden in daden werden omgezet. Uitgejouwd door de menigte verlieten ze als een troep geslagen honden het kei-

zerlijk paleis. Het was duidelijk dat de regering naar andere middelen zou moeten zoeken, wilde ze een rode greep naar de macht voorkomen. (19)

8. (kaart 4)

‘Hij is een groot, ziek kind,’ schreef de Russische generaal Aleksej von Budberg in een rapport aan de Britse militaire missie in Siberië, ‘en een slaaf van zijn plichten en idealen. Hij is neurotisch, verliest makkelijk zijn zelfbeheersing, is extreem onrustig en doet geen enkele moeite om zijn woede en ontevredenheid te verbergen. Hij wordt geobsedeerd door het idee Rusland te dienen en haar te redden van de rode overheersing. Hij heeft geen persoonlijke interesses en geen enkele andere ambitie. Hij heeft geen idee van de harde realiteit van alledag en leeft in een droomwereld vol onvervulde wensen. Hij heeft geen plan, geen systeem en geen eigen wil. Feitelijk is hij als was in de handen van zijn adviseurs.’

De persoon die von Budberg beschreef, was admiraal Aleksandr Koltsjak, sinds 18 november 1918 de Opperste heerser van alle Russen. Die titel was eigenlijk meer wens dan realiteit, want feitelijk heerste Koltsjak slechts over twaalf miljoen Siberiërs, nog geen acht procent van de totale Russische bevolking. Hoewel von Budbergs rapport wel een erg negatief beeld schetste van de admiraal, was het ontegenzeggelijk waar dat Koltsjaks adviseurs een nogal merkwaardig gezelschap vormden. De in Omsk gehuisveste Raad van de Opperste heerser bestond voornamelijk uit zeer jeugdige liberalen, die sympathiseerden met de Kadetten, een partij die bij de verkiezingen voor de Constitutionele Vergadering nauwelijks nog over enige aanhang in Rusland bleek te beschikken. Een zekere Soekin, die buitenlandse zaken voor zijn rekening nam, was achtentwintig jaar oud, Michailov, die de financiën beheerde, vierentwintig en Gins, Koltsjaks belangrijkste adviseur, eenendertig. Behalve dat ze allemaal erg jong waren, hadden Koltsjaks adviseurs nog een paar opvallende dingen met elkaar gemeen: ze waren buitengewoon intelligent en uiterst gedreven. De Raad van de Opperste heerser produceerde onafgebroken ideeën en suggesties die als water in een rivier over Koltsjaks bureau stroomden.

Te midden van de bestuurlijke en militaire chaos en de lawine goedbedoelde, maar vaak niet erg praktische adviezen van zijn *Wunderkinder*, probeerde Koltsjak zijn droom van een ongedeeld en machtig Rusland vorm te geven. Dat leidde van het begin af aan tot problemen. De Fransen, die geen troepen in de regio hadden, stuurden Maurice Janin, een van hun generaals

naar Omsk en slaagden erin hem tot opperbevelhebber over alle geallieerde troepen in Siberië benoemd te krijgen. Maar toen Janin zich bij admiraal Koltsjak meldde, bleek die niets met de Franse generaal te maken te willen hebben. Dat kwam niet alleen omdat Koltsjak goede relaties onderhield met de commandant van het kleine Britse detachement in Omsk, generaal Knox, maar ook en vooral omdat Janin in Omsk arriveerde zonder één enkele Franse soldaat. De Franse generaal schreef daarop nijdig in een rapport aan Parijs dat Koltsjak volslagen incompetent was en waarschijnlijk verslaafd aan cocaïne. Toen Londen dit vernam, werd Knox om zijn mening gevraagd.

‘Ik moet eerlijk bekennen,’ schreef de generaal terug, ‘dat mijn sympathie uitgaat naar Koltsjak. Hij was en is de beste man in Siberië. Hij heeft meer lef, aanzien en oprecht patriotisme dan welke andere Rus ook, maar zijn moeilijke taak wordt vrijwel onmogelijk gemaakt door het egoïsme van de Japanners, de ijdelheid van de Fransen en de desinteresse van de andere geallieerden.’ (20)

Knox lovende woorden leidden echter niet tot directe militaire steun aan Koltsjak. Toen de admiraal eind november 1918 het front bezocht, werd hij begeleid door een afdeling van het *Middlesex Regiment*, dat de voorhoede van het Britse interventieleger moest gaan vormen. De Siberische winter had inmiddels zijn intrede gedaan en het bezoek werd daardoor een moeizame tocht langs met ijs en sneeuw bedekte loopgraven en manschappen, die hui-verend in blokhutten wat warmte zochten. De Britse band speelde ondanks de omstandigheden opgewekte marsmuziek, maar in de troosteloze ijswostenij leken de instrumenten elke overtuiging te missen. Kolonel John Ward, die meegestuurd was om over de mogelijke inzet van Britse troepen te rapporteren, had zijn oordeel dan ook snel klaar. ‘Winters Siberië,’ schreef hij, ‘is totaal ongeschikt voor Britse militaire operaties.’ (21)

Koltsjaks positie werd nog moeilijker door de houding van de Amerikanen. In Vladivostok, zesduizend kilometer van het front, zat sinds de zomer van 1918 generaal William Graves met een detachement mariniers. Graves weigerde van begin af aan om ook maar iets te ondernemen dat niet duidelijk in zijn *aide memoire* was aangegeven en omdat er feitelijk niets duidelijk was aangegeven, deed Graves ook niets. Hij reisde één keer enkele honderden kilometers het land in, maar kwam nooit voorbij het Baikal Meer, was nooit in Omsk en had geen idee hoe de situatie in Siberië er werkelijk uitzag.

Dat belette Graves niet om uitgebreide rapporten naar Washington te sturen die de indruk wekten dat hij goed op de hoogte was, maar feitelijk de ene

onjuistheid na de andere bevatten. Hoewel de veel betrouwbaardere informatie van het *State Department* daarom opvallend vaak in flagrante tegenspraak met Graves berichten was, hechtten de isolationisten in Washington meer waarde aan Graves verhalen over corruptie en immoreel gedrag in Rusland. Ze droegen de generaal daarom op uitermate voorzichtig om te springen met militaire en materiële hulp aan Koltsjak. Graves toonde vervolgens geen enkel initiatief. De Amerikaanse generaal verbood zijn troepen om ook maar één stap buiten Vladivostok te zetten en stuurde alleen goederen door die uitdrukkelijk voor Koltsjak bestemd waren. Daardoor lagen op de kaden en in de opslagplaatsen van Vladivostok enorme hoeveelheden materieel ongebruikt weg te roesten. (22)

Door de geringe bijdrage van Fransen, Britten en Amerikanen, waren de Japanners de enigen die Koltsjak actief hadden kunnen steunen na het wegvallen van het Tsjechisch Legioen. Ze stonden in november 1918 met zo'n zeventigduizend man in Siberië, waarvan één divisie bij het Baikal Meer en waren door hun ligging in staat om heel snel nieuwe eenheden aan te voeren. Maar de Japanners zagen van het begin af aan niets in Koltsjak. Zij hadden veel meer fiducia in generaal Grigori Semonov die met zijn kozakken een gebied ten oosten van het Baikal Meer controleerde.

De achtentwintigjarige Semonov was half Mongools, een donkere gedrongen man en een van de duisterste figuren die het toneel van de Russische burgeroorlog betraden. Toen de bolsjewieken in november 1917 de macht grepen, zuiverde hij samen met zijn rechterhand, de lugubere Baltische baron Roman von Ungern-Sternberg, een groot gebied ten oosten van het Baikal Meer van rode gardes en stichtte daar een eigen kozakkenstaat. Van daaruit plunderde en brandschatte hij de omgeving op een dermate brutale en gewelddadige manier dat zijn naam al snel in heel Siberië met doodsangst werd uitgesproken. Verschillende gepantserde treinen waarover hij beschikte en die namen als 'De Ataman' en 'De Verschrikkelijke' droegen, stonden voortdurend onder stoom om op rooftocht te kunnen worden gestuurd. De Transsiberische Spoorlijn, die over Semonovs territorium liep en die de enige aanvoerlijn was waarover Koltsjak beschikte, was een makkelijke prooi voor de hebzuchtige Semonov. Hij roofde staal om zijn eigen treinen te bepantseren, machineonderdelen om zijn eigen machines te repareren en wapens om zijn eigen troepen mee uit te rusten. Soms weigerde Semonov treinstellen die voor Koltsjak bestemd waren door te laten, waarschijnlijk alleen maar om de admiraal te laten merken dat hij hem kon maken

of breken. Hoewel Semonov het nooit direct uitsprak, liet hij Koltsjak op subtiële wijze merken dat hij in staat was om de tunnels waardoor de Transsiberische Spoorlijn om het Baikal Meer werd gevoerd, op elk door hem gewenst moment konden worden opgeblazen.

Wat de reden van de Japanse sympathie voor Semonov was, werd niet duidelijk, maar ongetwijfeld zal het feit dat Koltsjak streefde naar een ongedeeld Rusland en de Japanners blijvend invloed in Oost-Siberië wilden verwerven, daarbij een rol hebben gespeeld. In ieder geval zag Koltsjak Semonov als een ordinaire struikrover en moest Semonov op zijn beurt niets hebben van de tsaristische admiraal. In de steek gelaten door de Tsjechen, genegeerd door de geallieerden en bedreigd door de chantage van een separatist als Semonov, begreep Koltsjak daardoor al snel na zijn aantreden als Opperste heerser van alle Russen, dat hij er in feite helemaal alleen voor stond. (23)

9. (kaart 3 en 4)

Toen Leon Trotski in november 1918 het zwaartepunt van de operaties van het Rode Leger van het oostelijk front verlegde naar het zuiden, deed hij dat in de overtuiging dat het Siberisch front zich gestabiliseerd had. Het feit dat admiraal Koltsjak gedwongen was de uitgeputte Tsjechen uit de frontlinie te halen, leek de witte dreiging uit Siberië voor een belangrijk deel weg te nemen. De nieuw benoemde frontcommandant in het oosten kreeg van Trotski de opdracht om de opmars van het Rode Leger onverminderd voort te zetten, maar wel met aanzienlijk minder strijdkrachten. Een groot aantal eenheden werd naar het zuiden en westen overgebracht, om de oplaaiende strijd in deze gebieden het hoofd te kunnen bieden.

De aanval van de rechtervleugel van het oostelijk front, waar de Orenburg-kozakken opereerden, verliep met veel succes. Het Eerste Leger veroverde Oeralsk en Orenburg en herstelde daarmee de verbinding met Centraal-Azië en de sovjet van Tasjkent. Het succes in de zuidelijke sector van het oostelijk front bracht het opperbevel van het Rode Leger tot de overtuiging dat de voornaamste weerstand van de Siberische contrarevolutie gebroken was. De frontbevelhebber kreeg daarom opdracht zo snel mogelijk het Oeralgebergte te heroveren en op te rukken naar Omsk, de regeringszetel van Koltsjak. Een ambitieuze doelstelling, omdat Omsk op dat moment bijna veertienhonderd kilometer achter het front lag.

Het Rode Leger rukte op langs de drie spoorlijnen die naar Omsk liepen; een zuidelijke via Oefa, een noordelijke vanuit Perm en daartussen een